

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КОНКУРС СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ РОБІТ
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ
КОНКУРЕНЦІЇ»

Шифр «Формування конкурентоспроможності»

КОНКУРСНА НАУКОВА РОБОТА

на тему:

**«МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ»**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	6
2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУР ОЦІНКИ ТА МОДЕЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	14
3. СУЧАСНІ МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	22
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31
ДОДАТКИ.....	36

АНОТАЦІЯ

У науковій роботі «**Методи дослідження процесів формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств**» визначені методичні засади здійснення процесів формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовані процедури й алгоритм оцінки рівня конкурентоспроможності та її моделювання. Запропоновані сучасні методи й показники оцінювання конкурентоспроможності. Серед них пріоритет надається методам багатомірної статистики, а також моделюванню з використанням нейронних мереж. Багато уваги приділено виявленню чинників формування конкурентоспроможності й конкурентних переваг. Встановлено, що тільки конкурентоспроможні сільськогосподарські підприємства здатні виробляти продукцію належної якості, успішно конкуруючи з іноземними товаровиробниками.

Мета роботи. Метою наукового дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад виявлення чинників формування, а також оцінки та моделювання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств для розробки практичних рекомендацій з її підвищення, набуття нових конкурентних переваг у перспективі.

В науковій роботі поставлено і вирішено такі **завдання**:

- вивчено методичні основи дослідження процесів формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств;
- обґрунтовано особливості процедур оцінки та моделювання конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємств;
- запропоновано сучасні методи оцінювання рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Використана методика дослідження: комплекс загальнонаукових методів і прийомів, а саме: порівняльного аналізу та синтезу, абстрагування, метод індукції та дедукції, ідеалізації, узагальнення, аналогії, статистико-економічні, моделювання та ін.

Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів і висновків обсягом 30 сторінок, 52 бібліографічних посилань.

Ключові слова: конкурентоспроможність, сільськогосподарські підприємства, методи, процедури, оцінка, рівень, конкурентні переваги, чинники, удосконалення, багатомірний аналіз, економіко-математичні моделі.

ВСТУП

Актуальність теми. Методичні засади дослідження й досягнення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, що сформувалася під впливом класичної теорії, не завжди задовольняють новим вимогам і не дають можливість об'єктивно оцінювати їх загальний виробничо-економічний потенціал та маркетингові перспективи у сучасних конкурентних умовах господарювання. На сьогоднішній день необхідно використовувати більш нові кількісні методи визначення конкурентоспроможності, які базуються на застосуванні багатомірної статистики.

Важливо виділити фактори й моделі, які характеризують конкурентний успіх і накопичений потенціал конкурентних переваг аграрних підприємств. Вирішувати різні задачі, у т. ч. моделювання, де алгоритм рішення невідомий, дозволяють нейронні мережі. При цьому можна одержати досить ефективну модель проблемної сфери досліджень і моделювати різні ситуації, пред'являючи мережі різні дані і оцінювати відповіді, які надає мережа.

Грунтовні дослідження у сфері формування конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств проведено такими відомими вченими-економістами як: В. Аранчій, В. Андрійчук, О. Буднік, О. Гудзинський, Л. Євчук, В. Збарський, В. Зіновчук, М. Ігнатенко, М. Ільчук, С. Кваша, Ю. Лупенко, П. Макаренко, М. Малік, І. Маркіна, В. Месель-Веселяк, М. Місюк, О. Мороз, Б. Пасхавер, П. Саблук, С. Савчук, В. Ткачук, О. Ульянченко, О. Школьний, О. Шубравська, І. Яців та ін. Однак слід зазначити, що в науковій економічній літературі не приділено достатньої уваги сучасним методичним аспектам процесу вибору факторів та кількісних показників, за якими надалі буде здійснюватися оцінка конкурентоспроможності аграрних підприємств. Також поглиблених обґрунтувань потребує використання методів багатомірної статистики та нейронних мереж для оцінки й моделювання їх конкурентоспроможності.

Мета роботи. Метою наукового дослідження є обґрунтування теоретико-

методичних засад та формування практичних рекомендацій з підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Об'єктом дослідження є процес оцінювання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних засад оцінювання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

В науковій роботі поставлено і вирішено такі завдання:

- визначено методичні основи дослідження процесів формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств;
- обґрунтовано особливості процедур оцінки та моделювання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств;
- запропоновано сучасні методи оцінювання рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Теоретичною й методичною базою дослідження є загальнометодологічні підходи, зокрема діалектичний та системний до вивчення економічних явищ і процесів. У роботі використані законодавчі й нормативно-правові акти з питань розвитку аграрного сектору економіки та формування конкурентоспроможності аграрних підприємств; наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених з питань теорії й практики забезпечення конкурентоспроможності як однієї з основних категорій ринкової економіки в сільському господарстві.

1. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Дослідження будь-якого економічного об'єкту, у т. ч. процесу формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств має ґрунтуватись на чітко визначених методах. Найчастіше методика пов'язується із організацією певного виду діяльності. В основі такого підходу лежать два визначення методології: 1) як внутрішньої впорядкованості та узгодженості окремих частин цілого, що має вигляд логічної структури; 2) як сукупності взаємопов'язаних підпроцесів. У структурі методології можна виділити дві складові: теоретичну та практичну. Перша стосується теорії або вчення про організацію діяльності. Теорію, в свою чергу, ідентифікують як «форму достовірного наукового знання про об'єкт або сукупність об'єктів, яка представляє собою систему взаємопов'язаних тверджень та доведень...» [1].

Практичний аспект методології пов'язаний із сукупністю методик – процедур і методів отримання нових наукових знань та їх застосування на практиці. У рамках процесного підходу методологія дослідження формування конкурентоспроможності підприємств складається з двох блоків. Перший із них – це системне дослідження конкурентоспроможності суб'єкта агробізнесу, результати якого мають використовуватись у другому блоці – дослідженні процесу її утворення та утримання. Наведене узагальнено в структуризованій схемі методології дослідження процесів формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств (рис. 1).

У теорії дослідження процесу формування конкурентоспроможності інтегруються положення ресурсної теорії конкурентоспроможності (враховується ієрархія чинників конкурентоспроможності підприємств), еволюційної та інституціональної (відображаються закономірності розвитку соціально-економічних систем), неокласичної (узагальнюються основи оптимізації систем) теорій, теорій конкурентних переваг (визначаються

Рис. 1. Структуризація методології дослідження процесів формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств

Джерело: власні дослідження.

конкурентні стратегії), ризик-менеджменту (враховуються ризики, що зменшують здатність підприємства утримувати конкурентні переваги та протистояти невизначеності), менеджменту (узагальнюється методологія стратегічного управління, прийняття рішень) (рис. 2).

Системне дослідження конкурентоспроможності підприємства здійснюється шляхом аналізу та синтезу компонентів його господарської діяльності. Згідно зі структурно-функціональною моделлю, до таких компонентів належать: ресурсне забезпечення, виробництво і переробка продовольчої продукції, збут та управління.

Результативні показники функціонування кожної із зазначених сфер

(показники ресурсозабезпеченості, ефективності виробництва і збуту, фінансові результати) вивчаються у порівнянні з аналогічними показниками у конкурентів. Це відбувається на етапі оцінювання конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства.

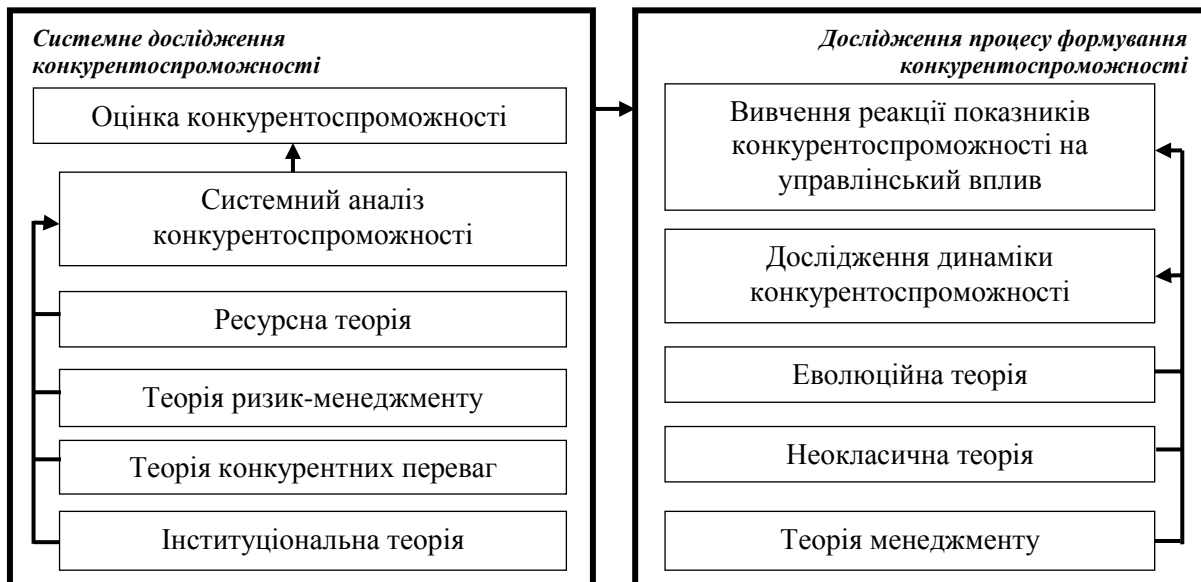

Рис. 2. Теоретичні основи дослідження процесів формування конкурентоспроможності підприємства

Джерело: власні дослідження.

Окрім внутрішніх чинників, на конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства впливають зовнішні фактори. Їх умовно можна поділити на дві групи: 1) особливості галузей сільського господарства та відповідних їм ринків [2]; 2) здатність регуляторів зовнішнього середовища створювати умови, однаково сприятливі для розвитку всіх суб'єктів господарювання. Потенційні можливості щодо формування конкурентних переваг варіюють залежно від форми підприємництва, інвестиційних можливостей, розміру, спеціалізації, диверсифікації й концентрації аграрного виробництва тощо. Відтак, аналіз їх галузевих особливостей доцільно здійснювати у розрізі зазначених ознак.

Крім традиційного розподілу суб'єктів агробізнесу за організаційно правовими формами господарювання, у дослідженні використано типологію сільськогосподарських підприємств, запропоновану О. Буднік. Вона виділяє індивідуальну (особисті селянські господарства, фермерські господарства,

приватні та приватно-орендні підприємства), партнерську (виробничі кооперативи і господарські товариства, крім акціонерних товариств) та корпоративну (акціонерні товариства) форму підприємництва [3, с. 6–7]. Таке групування враховує відмінності сільськогосподарських підприємств у формах власності на землю та інші засоби виробництва, у рівні самостійності в прийнятті управлінських рішень, в особливостях трудової участі у виробничій діяльності та у способі залучення капіталу.

Результати вивчення особливостей галузей сільськогосподарського виробництва мають дати відповіді на запитання, які із видів продукції є найбільш рентабельними та характеризуються невисокою ризиковістю. Також відповідний аналіз ідентифікує перешкоди формуванню конкурентних переваг вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами як у цілому, так і у розрізі форм підприємництва та галузей і видів діяльності.

Дослідження зовнішнього середовища пов'язане із оцінкою здатності ринків до саморегуляції шляхом захисту конкурентних відносин. До ринкових недосконалостей (провалів), що обмежують конкуренцію, належать такі: монопольне становище, асиметрія інформації, виникнення екстерналій. Системне дослідження конкурентоспроможності передбачає вивчення ринків на предмет існування зазначених недосконалостей із подальшим виділенням причин їх виникнення у розрізі форм підприємництва.

Зовнішнє регулювання конкуренції відбувається у рамках інституціонального середовища, яке покликане скоротити інформаційну невизначеність та ризиковість діяльності сільськогосподарських підприємств, їх трансакційні витрати, а також сприяти розвитку конкурентних відносин. З огляду на це, оцінка ефективності функціонування інституціонального середовища та окремих його складових має бути невід'ємною складовою системного дослідження конкурентоспроможності підприємства. Для зазначеного спочатку необхідно виділити компоненти інституціонального середовища, які впливають на процес формування конкурентних позицій сільськогосподарських підприємств.

Встановлено, що процес формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств невід’ємний від їх інноваційного розвитку. Відтак, додатковою сферою, яка має перебувати у нерозривному взаємозв’язку із господарюючими суб’єктами, є освіта і наука. У її межах виникає трикутник сільськогосподарських знань, що утворюється трьома фундаментальними взаємопов’язаними інституціями: викладання (освіта), наукові дослідження (створення інновацій) та розповсюдження інновацій (трансфер технологій) [4, с. 32-41]. Враховуючи зазначене, запропоновано схему взаємодії сільськогосподарського підприємства та складових його інституціонального середовища (рис. 3).

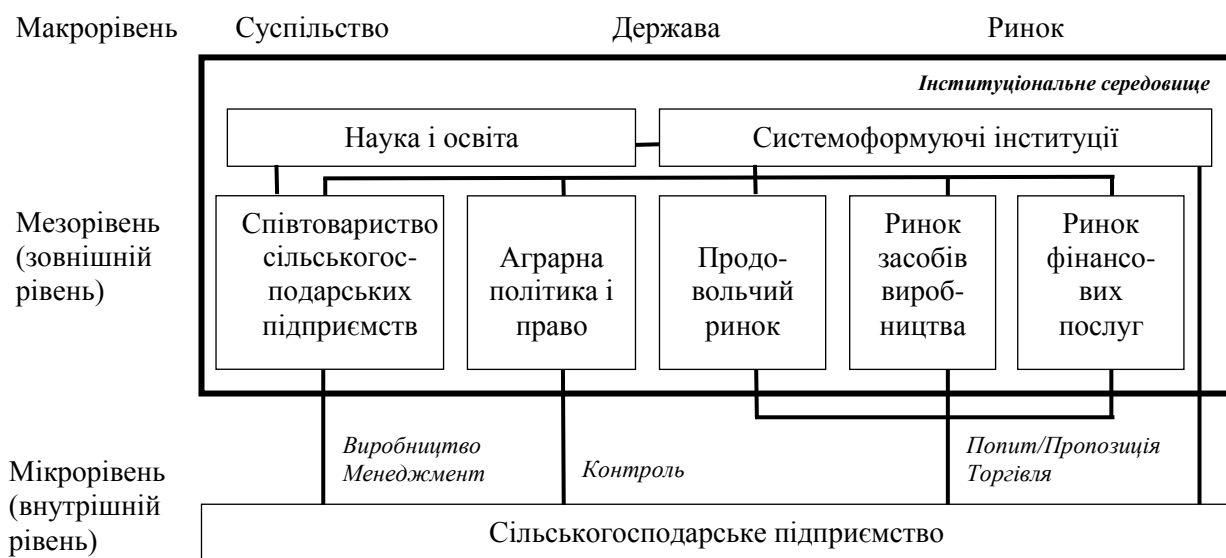

Рис. 3. Схема взаємодії сільськогосподарського підприємства із інституціональним середовищем

Джерело: адаптовано [5, с. 9].

Важливе значення для формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств через їх високу ділову репутацію та позитивний імідж має, на думку М. Ігнатенка, їх участь у здійсненні програм соціальної відповідальності (СВ). Соціальна відповідальність у розвинутих країнах світу є невід’ємним атрибутом будь-якого бізнесу, у т.ч. аграрного [5]. Тому встановлення її рівня та визначення кількісних, насамперед, фінансових показників має бути складовою загальної оцінки конкурентоспроможності.

Оцінку ефективності інституціонального середовища сільськогосподарських підприємств визначено як процес кількісного

вимірювання, наскільки повно воно виконує свої функції. У результаті такого оцінювання підприємство зможе ідентифікувати недієві інституції та визначити, чи існують доступні шляхи забезпечення їх ефективності.

Заключним етапом дослідження конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств має стати комплексна діагностика конкурентоспроможності. Вона включає кількісну оцінку, по-перше, безпосередньо конкурентоспроможності підприємства та, по-друге, повноти використання ним конкурентного потенціалу. У результаті підприємство зможе виділити найуспішніших суперників, ідентифікувати їх конкурентні переваги та фактори, які забезпечили їм ці переваги.

Оцінка конкурентоспроможності здійснюється на основі спеціальних методів, що передбачають порівняльний аналіз умов і результатів господарської діяльності підприємства та його конкурентів. Для кількісного вимірювання повноти використання конкурентного потенціалу рекомендується використовувати граничні методи оцінки ефективності, зокрема метод аналізу середовища функціонування – Data Envelopment Analysis, DEA [6, 7, 8, 9, 10].

Метою застосування граничних методів є визначення лідерів та, на основі аналізу їх діяльності, виявлення резервів покращення конкурентних позицій підприємств, які функціонують менш результативно. Ефективність окремого об'єкта оцінюється у порівнянні із межею його виробничих можливостей. Співпадіння фактичної ефективності із максимально можливою характерне для найуспішніших суб'єктів господарювання.

Механізм застосування DEA полягає у такому: досліджувана сукупність включає n однорідних об'єктів: $\theta = (\theta_1, \theta_2, \dots, \theta_k, \dots, \theta_n)$. Кожен об'єкт має m входів та s виходів. Для кожного об'єкта вектор входу матиме вигляд $X_j = (x_{j1}, x_{j2}, \dots, x_{jm})$, а вектор виходу – $Y_j = (y_{j1}, y_{j2}, \dots, y_{js})$. Показники входу позначено як матрицю X , яка має розмір $(m \times n)$. Матриця результативних (вихідних) даних Y має розмір $(s \times n)$.

Існує два типи задач DEA-аналізу: задача, орієнтована на вихідні результати господарювання (*output-oriented*), та задача, орієнтована на вхідні

ресурси (*input-oriented*). Перша задача передбачає максимізацію результативних показників ефекту кожного підприємства сукупності за наявних у нього ресурсів. Обернена ж задача пов'язана із мінімізацією обсягів використовуваних у господарському процесі ресурсів за збереження фактичних значень результативних показників діяльності суб'єкта господарювання. Математична модель *DEA*, орієнтована на результати, має вигляд:

$$\sum_{i=1}^s v_i y_{ik} \rightarrow \max, \quad k = \overline{1, n}$$

при обмеженнях:

$$\begin{aligned} \sum_{j=1}^m u_j x_{jk} &= 1; \\ \sum_{i=1}^s v_i y_{ik} - \sum_{j=1}^m u_j x_{jk} &\leq 0 \quad \text{для всіх підприємств;} \\ v_i, u_j &\geq 0 \quad \text{для всіх підприємств,} \end{aligned}$$

де v_i – шуканий набір вагових коефіцієнтів ефективності, вектор яких відображає ступінь подібності i -го виходу іншим об'єктам досліджуваної сукупності; u_j – оцінка можливого зростання значень результативних змінних при фактичному значенні ресурсу j -го виду.

Обернену задачу, спрямовану на мінімізацію вхідних ресурсів за умови забезпечення досягнутого рівня ефективності господарської діяльності, формалізовано таким чином:

$$\sum_{j=1}^m u_j x_{jk} \rightarrow \min, \quad k = \overline{1, n},$$

при обмеженнях:

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^s v_i y_{ik} &= 1; \\ \sum_{i=1}^s v_i y_{ik} - \sum_{j=1}^m u_j x_{jk} &\leq 0 \quad \text{для всіх підприємств;} \\ v_i, u_j &\geq 0 \quad \text{для всіх підприємств.} \end{aligned}$$

Якщо отриманий коефіцієнт ефективності (тобто коефіцієнт повноти використання потенціалу) рівний одиниці, то об'єкт оцінювання отримує максимальний результат (дохід, прибуток, додану вартість, валову продукцію) у розрахунку на одиницю використаних ресурсів. Це означає, що відповідне підприємство повною мірою використовує наявний у нього конкурентний

потенціал. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що схема методології системного дослідження конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств має враховувати логічну (об'єкт, методи та результати дослідження) та часову (етапи дослідження) структури (Додаток А).

Запропонована схема дослідження, яка узагальнює методичну складову відповідної методології, дає можливість надати цілісну системну оцінку конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства із урахуванням чинників прямого та опосередкованого впливу. Кінцеві результати відповідного аналізу мають стати підґрунтям виділення найперспективніших для конкретного сільськогосподарського підприємства видів конкурентних переваг, які забезпечать йому стійкі конкурентні позиції на обраних ринках.

Результати системного дослідження конкурентоспроможності застосовуються для пізнання процесів її формування. Це здійснюється шляхом вивчення реакції показників конкурентоспроможності підприємства на впровадження тих чи інших заходів управління. Кількісна оцінка такої реакції відображає, на скільки зміняться значення показників конкурентоспроможності у разі зміни її факторів. Відповідний аналіз проводять шляхом дослідження або реальної системи (експеримент), або її моделі. Перший методичний підхід неможливо застосувати для пізнання соціально-економічних об'єктів. Відтак, для вивчення процесу формування конкурентоспроможності з метою обґрунтування рішень щодо її підвищення слід використовувати методи математичного моделювання. Однак, однією із методологічних проблем дослідження конкурентоспроможності є відсутність чіткого відокремлення напрямів застосування методів кількісного оцінювання та методів. Це призводить до їх підміни одне одним та ігнорування одного із зазначених етапів дослідження процесів формування конкурентоспроможності підприємства. Враховуючи зазначене, а також різне цільове спрямування оцінки та моделювання конкурентоспроможності важливо узгодити їх методичну складову і надати обґрунтування їх взаємозв'язку.

2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУР ОЦІНКИ ТА МОДЕЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Одна із методологічних особливостей сучасних досліджень конкурентоспроможності підприємства полягає в ототожненні процесів її моделювання та оцінювання. У теорії конкурентоспроможності поступово згладжується межа між термінами «оцінка конкурентоспроможності», «модель конкурентоспроможності», «моделювання (модель) оцінки конкурентоспроможності». Наведене є методологічною проблемою, оскільки, окрім різного методичного апарату, моделювання й оцінка різняться об'єктами та цілями. Методи оцінювання застосовуються для системного дослідження конкурентоспроможності, а моделювання – для вивчення процесів її формування.

Авторські методики оцінювання конкурентоспроможності у науковій літературі все частіше починають інтерпретувати як економіко-математичні моделі. У результаті, замість розробки реальних моделей конкурентоспроможності, основна увага приділяється методичним підходам до її оцінки, які мають зовсім інше цільове призначення. Враховуючи зазначене, методологічно важливим є визначення відмінностей між оцінкою і моделюванням, а також встановлення їх взаємозв'язку.

В основі оцінювання конкурентоспроможності лежать сучасні концепції конкурентоспроможності підприємства та теоретичні підходи до кількісного вимірювання об'єктів, процесів та явищ. Оцінку визначають як думку, міркування, висновок про якість, характер, значення об'єкта [11, с. 871]. У процесі оцінювання економічний об'єкт описують кількісними величинами, які мають максимально точно та повно відобразити його властивості.

Згідно із висновками закордонних економістів, оцінювання являє собою вимірювання конкурентоспроможності шляхом надання їй числового значення. З огляду на високий рівень абстракції поняття «конкурентоспроможність», більш

конкретизованим та зрозумілим є ототожнення процесу оцінки конкурентоспроможності із обчисленням значень показників, які надають кількісну інтерпретацію джерелам її формування, тобто конкурентним перевагам.

Натомість, під математичним моделюванням розуміють процес представлення об'єкта дослідження у вигляді моделі, у якій враховуються лише ті його характеристики, що є істотними для досягнення конкретної мети. Методи моделювання в дослідженнях конкурентоспроможності використовуються для обґрунтування способів підвищення її рівня. Це здійснюється на основі визначення та аналізу потенційної зміни рівня конкурентоспроможності у результаті зміни факторів прямого впливу, що її формують. Якщо перед підприємством постає питання про зміцнення конкурентних позицій, це означає, що наявні переваги його не влаштовують. У такій ситуації необхідним стає перегляд фактичних і потенційних (майбутніх) переваг. У такому разі можливими є такі дії: 1) зміна якісних і кількісних характеристик існуючих переваг; 2) стимулювання процесів створення майбутніх переваг.

Наведені варіанти передбачають існування безлічі схем поведінки, або стратегій посилення сучасних конкурентних позицій підприємства. Ідентифікувати оптимальну стратегію, враховуючи всі альтернативні управлінські рішення, ймовірні виклики зовнішнього середовища та внутрішні ризики, можна лише шляхом дослідження моделей процесу формування конкурентоспроможності. Для цього необхідно виявити джерела конкурентних переваг (фактори прямої дії), а також істотні фактори опосередкованої дії. У подальшому формуються функції залежності показників конкурентоспроможності від виділених чинників.

Саме ці функції є математичними моделями процесу формування конкурентоспроможності. Змінюючи параметри одного або кількох факторів, можна визначити, як це позначиться на конкурентних позиціях підприємства. У результаті обирається той варіант, при якому позитивна зміна показників конкурентоспроможності буде найсуттєвішою. Враховуючи вищесказане, можна стверджувати, що за результатами моделювання стає зрозумілим, як

зміниться конкурентоспроможність у разі впровадження кожного окремого управлінського заходу, тоді як оцінка передбачає лише кількісне відображення рівня конкурентоспроможності (поточного, потенційного, планового тощо).

Інша відмінність між моделюванням та оцінкою полягає у чинниках (вхідних факторах), на яких ґрунтується використання відповідних методів. Фактори прямої дії верхнього рівня ієрархії (конкурентні переваги товару та сфери управління) є об'єктами оцінювання. У математичній моделі конкурентоспроможності враховуються механізми взаємодії факторів прямої дії нижнього та проміжних рівнів (зокрема, абсолютних показників результативності ресурсного забезпечення, виробництва, збуту) і зовнішніх чинників опосередкованого впливу (рис. 4).

Рис. 4. Чинники конкурентоспроможності, які використовують у процесі її оцінювання та моделювання

Джерело: власні дослідження.

Змісту процесу моделювання відповідає економіко-математична модель, розроблена Кузьміним А. Є. та Мельником О. Г. В якості показника конкурентоспроможності вони розглядають попит на продукцію. Його основним фактором дослідники визначають репутацію підприємства, яка моделюється з урахуванням фактору часу, надійності продукції та витрат на її забезпечення [12, с. 32-33]. Змінюючи вхідні параметри (перелічені чинники) запропонованої моделі, можна управляти конкурентоспроможністю з метою максимізації її рівня.

В якості моделі оцінки конкурентоспроможності використовується

імітаційна модель, на основі якої можливо побудувати сценарний прогноз рівня конкурентоспроможності [13]. Об'єктом моделювання в даному випадку є процес формування конкурентних позицій. Він представлений у вигляді функціональних залежностей показників конкурентоспроможності окремих товарів та підприємства в цілому від факторів прямої дії – показників, що кількісно описують результати здійснення окремих бізнес-процесів підприємства. Оскільки на базі роботи з імітаційною моделлю неможливо виміряти фактичні рівні показників конкурентоспроможності, розроблену авторами методику слід віднести до моделювання, а не до оцінювання конкурентних позицій підприємства.

Про модель оцінки згадано й у дослідженні О. Николюк, яка розподіляє показники конкурентоспроможності на факторні (початкові умови) та результативні (фактори прямої дії вищого рівня). Автор зазначає, що оцінка конкурентоспроможності має відповідати на питання: як зміняться конкурентні позиції об'єкта дослідження (підприємства) у разі зміни тих чи інших первинних факторів конкурентоспроможності. Спочатку О. Николюк пропонує визначати фактичний рівень конкурентоспроможності на основі узагальнення результативних показників в інтегральному показнику. Після цього можна проводити «факторне коригування» отриманого показника конкурентоспроможності шляхом побудови регресійної моделі його залежності від початкових факторів [14].

По-суті, у дослідженні представлена авторська методика оцінки, за результатами застосування якої визначається взаємозв'язок конкурентоспроможності із факторами опосередкованої дії та чинниками прямого впливу нижніх рівнів (тобто, із початковими умовами). Іншими словами, застосовуючи власну методику оцінки, О. Николюк розробила регресійну модель конкурентоспроможності, яку рекомендує використовувати в управлінні процесами формування конкурентних переваг [14].

Деякі економісти використовують метод моделювання суто для оцінки конкурентоспроможності, а не для побудови її моделі. С. Савчук в основу

кількісного оцінювання конкурентних позицій пропонує покласти ступінь тиску конкурентів [15, с. 130-131]. Тиск суперників розраховується відношенням фактичного прибутку суб'єкта господарювання до максимально можливого, тобто до прибутку, який могло б отримати підприємство в умовах монопольного становища. Перший показник відповідає фактично досягнутому економічному ефекту, тоді як інший визначається шляхом максимізації функції прибутку. У задачі оптимізації враховуються обмеження, що характерні для ціноутворення на монополістичному ринку.

Згідно з результатами дослідження С. Савчука, рівень конкурентоспроможності показує, яку частку максимально можливого монополістичного прибутку отримало підприємство, функціонуючи у конкурентному середовищі. Конкурентоспроможними визначено суб'єкти бізнесу, що мінімально потерпають від дій суперників, а еталонним є функціонування на ринку, де конкуренти відсутні. Основним недоліком такого підходу є абстрактність показника максимального прибутку, який на конкурентних ринках досягти неможливо.

Формою прояву конкурентоспроможності, як вважають М. Орал та О. Кеттані, є конкурентні переваги в обсягах виробленої підприємством продукції та вартісних характеристиках використовуваних ним ресурсів [16, с. 11-28]. Конкурентоспроможність вчені асоціюють із відхиленням сформованих конкурентних переваг від існуючих у підприємства можливостей створити їх. Такі можливості вони пропонують кількісно оцінювати на основі розв'язання оптимізаційних задач. Коментуючи висвітлений підхід, зазначимо, що дослідниками враховано максимально можливі (отримані шляхом оптимізації) результати. У цілому, метод математичного моделювання в даному випадку застосовується в якості методу оцінки рівня конкурентоспроможності.

Підсумовуючи результати порівняльного аналізу процесів оцінки і моделювання, слід зазначити, що оцінювання конкурентоспроможності передбачає кількісне вимірювання конкурентних переваг. Натомість, моделювання конкурентоспроможності ґрунтується на виділенні чинників, які

її формують, та формалізації причинно-наслідкових взаємозв'язків між ними. Ціллю оцінювання є визначення конкурентних позицій підприємства відносно його суперників, а моделювання – обґрунтування рішень щодо вибору напрямів управління конкурентоспроможністю.

Задачу моделювання можна інтерпретувати так: визначити, на скільки слід змінити початкові значення керованих чинників прямої та опосередкованої дії, щоб досягти бажаного рівня конкурентоспроможності. Потенційні зміни конкурентоспроможності у разі тих чи інших коригувань можна обчислити лише на основі дослідження моделі. Водночас, важливо дотримуватись відповідності показників оцінювання конкурентоспроможності показникам, які у моделі процесу її формування використовуються як результативні (рис. 5).

Рис. 5. Взаємозв'язок процесів оцінювання та моделювання конкурентоспроможності підприємства

Джерело: власні дослідження.

Кількісне оцінювання конкурентоспроможності слід розглядати як засіб для створення та наповнення інформаційної бази управління процесами її формування. Тоді, до цілей безпосередньо числового вимірювання конкурентоспроможності необхідно додати ідентифікацію найбільш конкурентоспроможних підприємств-суперників та факторів, які забезпечили

їм кращі ринкові позиції, ніж у аналізованого суб'єкта господарювання (рис. 6).

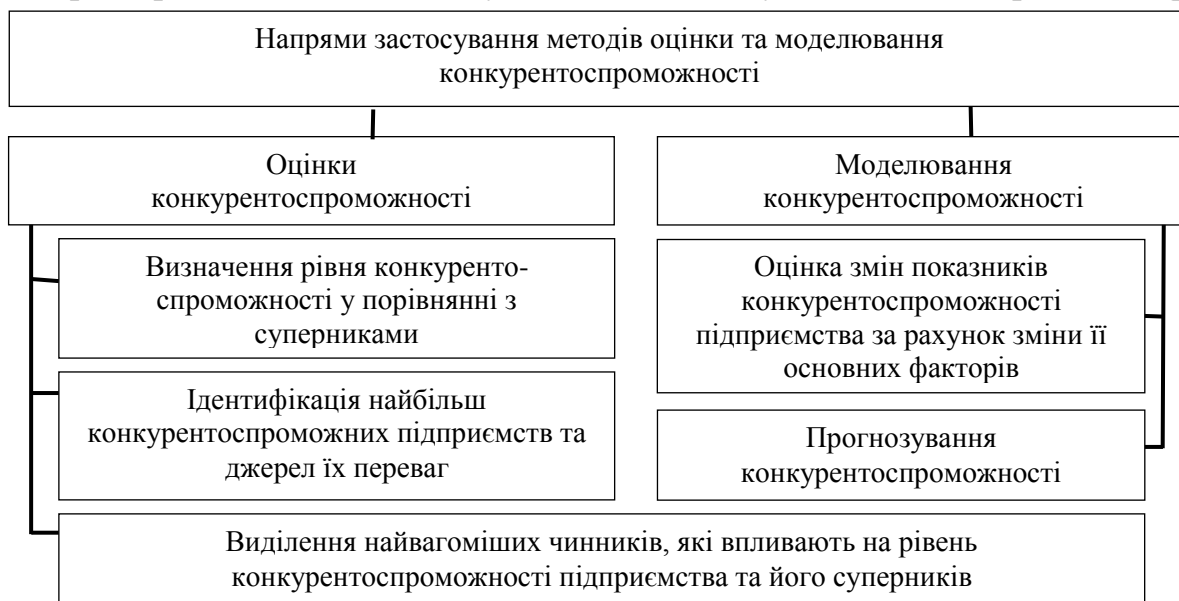

Рис. 6. Напрями застосування методів оцінки та моделювання у дослідженні конкурентоспроможності підприємства

Джерело: власні дослідження.

Крім того, обробка результатів оцінки дає можливість визначити найвагоміші чинники конкурентоспроможності. Що стосується математичного моделювання, то на його основі також будуються сценарні прогнози показників конкурентоспроможності.

Як зазначалось раніше, методи оцінювання є основою системного дослідження конкурентоспроможності підприємства. Воно має охоплювати такі підпроцеси:

- 1) виявлення факторів конкурентоспроможності верхнього рівня (тобто, конкурентних переваг);
- 2) оцінку рівня конкурентоспроможності;
- 3) порівняльний аналіз конкурентних позицій підприємства із його конкурентами. Результати аналізу та систематизації даних про конкурентоспроможність суб'єкта підприємництва, отриманих на кожному ізвиділених етапів, є підґрунтям для узагальнення сучасного стану, проблем, тенденцій розвитку та перспектив зміни конкурентоспроможності підприємства. Логіку оцінювання конкурентоспроможності відображено на рис. 7.

Рис. 7. Етапи процесу оцінювання конкурентоспроможності підприємства
Джерело: власні дослідження.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що першим етапом управління процесом формування конкурентоспроможності підприємства є виділення її основних чинників та оцінка поточного рівня, на базі якої відбувається обґрунтування управлінських рішень. Однак, сучасні дослідження з питань оцінювання конкурентоспроможності характеризуються значною кількістю методичних підходів, які не використовуються суб'єктами агробізнесу.

3. СУЧАСНІ МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Вимірювання конкурентоспроможності є невід'ємною складовою процесу формування та утримання конкурентних переваг. Однак, за винятком великих вертикально інтегрованих структур, таке оцінювання вітчизняними суб'єктами агробізнесу не проводиться. Здебільшого це пояснюється складністю розрахунків, нестачею необхідної інформації та недостатнім сприйняттям змісту показників конкурентоспроможності. Беручи до уваги зазначене, а також результати попередніх теоретико-методологічних узагальнень, можна сформулювати основні вимоги, які мають враховуватись при розробці методики оцінки конкурентоспроможності.

По-перше, необхідно, щоб розроблений методичний підхід відповідав наявним у підприємства інформаційним ресурсам та рівню підготовки персоналу. Це вимагає адаптації методики до подальшої автоматизації на базі спеціалізованого програмного забезпечення. По-друге, результати оцінювання мають легко інтерпретуватись, що дасть можливість використовувати їх в управлінні конкурентоспроможністю. І, по-третє, запропонований показник має відповідати сутності конкурентоспроможності, а його компоненти – ієрархічній структурі процесу її формування.

Враховуючи природу конкурентоспроможності підприємства, можна стверджувати, що однією із основних характеристик її показника є відносність. Це пояснюється тим, що аналіз конкурентоспроможності передбачає порівняння підприємства із його конкурентами. Колектив авторів на чолі із О. Янковим конкурентоспроможність визначають як латентний показник, який неможливо виміряти без врахування величини чинників-симптомів [17, с. 38]. Отже, в узагальненому показнику конкурентоспроможності інтегруються фактори, що її формують.

Для обґрунтування вибору методів оцінки конкурентоспроможності їх необхідно класифікувати. Спільним для більшості науковців є розподіл методів на якісні або неформалізовані (характеризуються дискретністю та низьким рівнем

математичної формалізації результативних оцінок, високим ступенем суб'єктивізму) і кількісні (передбачають неперервність, високий ступінь математичної формалізації та об'єктивність результатів) [18; 17, с. 40; 19, с. 14]. Можливість жорсткої формалізації та чіткість інтерпретації результатів визначають переваги кількісних (розрахункових) методів. Однак, у разі неможливості числового вимірювання окремих факторів конкурентоспроможності застосовуються якісні методи.

Найпростішими для практичної реалізації є матричні методи. Вони ґрунтуються на побудові матриць, що містять значення кількох основних показників-факторів конкурентоспроможності підприємства (зазвичай це частка ринку та темпи його зміни). Як правило такі матриці (наприклад, матриці *BCG*, *GE/McKinsey*, *Shell/DPM*, *Hofer/Schendel*, *ADL/LC*, *Хінтерхубера*) використовують закордонні компанії. Переваги та недоліки матричних методів висвітлені В. Зіновчуком [20]. Узагальнюючи результати його досліджень, зазначимо, що основною перевагою цих методів є відносна простота застосування і наочність результатів.

Проте, вони враховують лише ринкові фактори, ігноруючи чинники сфер ресурсного забезпечення, виробництва та управління. Інша перешкода їх використанню у процесі оцінки конкурентоспроможності пов'язана із неадаптованістю до особливостей функціонування малих та середніх сільськогосподарських підприємств і складність (а інколи і неможливість) кількісного вимірювання їх частки ринку та темпів її зміни. Відмінною рисою матричних методів є те, що вони хоч і орієнтовані на якісну оцінку міцності конкурентних позицій підприємства, але не надають числових характеристик безпосередньо рівню конкурентоспроможності.

Крім того, до якісних методів оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства інколи відносять матрицю конкурентних стратегій М. Портера, що базується на підході аналізу ланцюга вартості. В її основі лежать результати аналізу п'яти сил конкуренції (постачальників, потенційних та фактично існуючих конкурентів, покупців і товарів-замінників), переваг стратегій конкурентної боротьби та результатів обґрунтування ланцюга

створення цінностей (первинних і вторинних дій, що створюють цінність суб'єкта господарювання) [21]. Наведений підхід передбачає проведення стратегічного аналізу поточних і перспективних позицій підприємства на ринку конкретного виду продукції з метою вибору стратегії боротьби із виявленими силами конкуренції. Однак, у такий спосіб неможливо оцінити рівень конкурентоспроможності підприємства (тобто, дати відповідь на запитання, чи конкурентоспроможним воно є). Те ж саме стосується методу SWOT-аналізу.

Для полегшення сприйняття результатів оцінки використовують графічні методи, які передбачають побудову радіальних діаграм. На осях з радіальними оціночними шкалами відкладаються значення показників-факторів конкурентоспроможності як підприємства, так і його конкурентів [22, с. 103-104; 23]. Слід зазначити, що графічні методи зазвичай використовуються не для оцінювання рівня конкурентоспроможності, а з метою графічного відображення її результатів. У такому випадку відносити графічні методи до оціночних, на нашу думку, методологічно невірно. Водночас, на основі спроектованих на радіальній діаграмі факторів конкурентоспроможності можна обчислити значення інтегрального показника, яке дорівнюватиме площі отриманої геометричної фігури [24]. Проте, отриманий показник конкурентоспроможності не враховує різну вагомість окремих факторів [25]. Викривлення результатів оцінювання спричиняє і залежність від послідовності розташування осей факторів [26, с. 54].

Якщо фактори конкурентоспроможності не можна виміряти фінансово-економічними показниками, використовують евристичні методи. Вони характеризуються високим ступенем суб'єктивізму та передбачають проведення експертних оцінок [27, с. 245]. Однак, складність, багатоаспектність і багатокритеріальність процесів функціонування та розвитку сучасних економічних систем визначають необхідність доповнення розрахункових методів евристичними. Загалом, переваги та недоліки неформалізованих (якісних) методів оцінки конкурентоспроможності підприємства відображено у Додатку Б.

Недоліки вищеописаних методів не притаманні розрахунковим методам, які включають індексні, граничні, багатовимірні методи, методи інтегрального

оцінювання тощо. Найпростіші способи оцінки конкурентоспроможності ґрунтуються на ототожненні показника конкурентоспроможності з одним із економічних показників (найчастіше це один або кілька показників ефективності господарської або збутової діяльності, фінансового стану, якості продукції, ресурсозабезпеченість тощо) [28, с. 23-24; 29, с. 534; 30, с. 78]. Однак, такий підхід, що характерний для досліджень не безпосередньо питань конкурентоспроможності, а ефективності підприємства у цілому, не враховує латентність показника конкурентоспроможності та його відносний характер.

Економічний зміст конкурентних переваг (як джерел конкурентоспроможності) враховують індексні методи. Їх використання пов'язане із нормуванням кількісних оцінок факторів конкурентоспроможності підприємства до значень відповідних показників найуспішнішого конкурента [31; 32, с. 11]. Нормування показників-факторів передбачає їх переведення у безрозмірні, порівнювані між собою величини.

Зазвичай індексний метод застосовується у комплексі з методами інтегрального оцінювання. Оцінка на базі обох наведених методів відбувається за такою схемою: 1) визначення індексів (нормованих частинних коефіцієнтів) за окремими факторами конкурентоспроможності; 2) усереднення цих індексів у єдиному інтегральному показнику [33; 34, с. 9; 35, с. 13]. Часто інтегральний коефіцієнт враховує вагомість окремих чинників.

Наведений підхід покладено в основу методів оцінки, які ґрунтуються на положеннях теорії ефективної конкуренції [23; 36, с. 65; 37, с. 44;]. На першому етапі виділяється сукупність факторів конкурентоспроможності, які групують за рядом ознак. При функціональному підході це показники ефективності управління виробництвом, обіговими коштами, збутом, а також якість і ціна продукції; при структурному підході – показники рівня монополізації галузі. Після цього здійснюється їх експертне оцінювання та подальше зведення в інтегральний показник шляхом сумування. Найбільш конкурентоспроможним визнається підприємство із найвищими показниками у межах виділених груп факторів.

Основним недоліком застосування індексного та інтегрального методів у рамках теорії ефективної конкуренції є високий ступінь суб'єктивізму через

застосування експертних методів. Крім того, результат взаємодії окремих факторів не дорівнює їх сумі, якою визначається інтегральний коефіцієнт конкурентоспроможності. Необґрунтованість такої тотожності пояснюється тим, що рівень конкурентоспроможності підприємства перевищує суму її факторів.

М. Малік та О. Нужна пропонують розраховувати рівень конкурентоспроможності підприємства шляхом обчислення фінансово-економічних показників, які визначено як фактори конкурентоспроможності, із подальшим їх зведенням в інтегральний коефіцієнт [38, с. 67-69]. Схожі підходи до оцінювання застосовує І. Яців [39, с. 112-117]. Основним недоліком такої методики є використання не відносних, а абсолютних величин із різними одиницями вимірювання. Зокрема, О. Ульянченко зазначає, що сумування таких показників є методологічно невірним [40, с. 32]. Крім того, розрахований у такий спосіб інтегральний коефіцієнт не передбачає порівняння переваг підприємства із перевагами його суперників та, відповідно, не відповідає змісту поняття «конкурентоспроможність».

До методів, які передбачають порівняння факторів конкурентоспроможності підприємства та його конкурентів, належать методи рейтингової оцінки. Їх ключова відмінність від індексних методів полягає у переведенні нормованих (або стандартизованих) величин у рейтингові шкали. Інтегральний показник може враховувати вагомість окремих факторів конкурентоспроможності. Елементи методики рейтингової оцінки, що здійснюється на основі частинних індексів, використовує В. Збарський [36, с. 58-65]. В інтегральному показнику науковець враховує поточну конкурентоспроможність продукції, рівень товарності, потенційну конкурентоспроможність, на основі яких обчислюються відповідні індекси. Інтегрування частинних індексів відбувається шляхом їх множення. Особливості, переваги та недоліки перелічених розрахункових методів зведено у Додатку В.

В окрему групу розрахункових методів виділяють методи багатовимірного аналізу. Їх використання передбачає проведення структурного аналізу складних систем, які описуються багатьма чинниками, а також

виявлення закономірностей їх взаємодії на основі класифікацій. Саме ці методи визначено як такі, що найбільш пристосовані до вимірювання латентних показників [37, с. 54-57]. Ознакою латентності результуючого показника є неможливість його прямого кількісного вимірювання, а лише опосередковано через оцінку його частинних факторів. Динаміка латентного показника визначає появу кореляційного зв'язку між його факторами.

Особливістю сучасних підходів до оцінки конкурентоспроможності є використання значної кількості результативних показників суб'єктів агробізнесу. Наприклад, І. Яровий наголошує, що базовими показниками конкурентоспроможності є виробничі та ринкові параметри, які відображають перспективність закріплення конкурентних позицій підприємства [42, с. 59]. Крім того, у комбінації з іншими чинниками конкурентоспроможності використовується частка ринку [38, с. 66; 43, с. 182-186; 44, с. 75].

На нашу думку, обґрунтованим є твердження І. Яціва, який зазначає, що, оскільки сільськогосподарські підприємства функціонують на ринку монополістичної та досконалої конкуренції, то їх частка ринку є невеликою і залежить від розміру підприємства [39, с. 106-107]. Малі та середні сільськогосподарські підприємства, володіючи відносно невеликою часткою ринку, можуть бути цілком конкурентоспроможними завдяки гнучкості та здатності швидко адаптуватись до непередбачуваних зовнішніх викликів. Крім того, частка ринку, ціна та собівартість, є індикатором конкурентоспроможності продукції.

У переважній більшості наукових праць серед факторів конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств виділено показники ефективності діяльності. Їх можна розподілити на показники ефективності використання ресурсів (відношення економічного ефекту до обсягу використаних ресурсів) [45, с. 22; 46] та показники рентабельності [47, с. 534; 39, с. 115]. Окремо слід зазначити про показники продуктивності ресурсів (ресурсовіддачі) – відношення виготовленої продукції до обсягу витрачених ресурсів різних видів. Такі показники пропонують використовувати економісти-аграрники С. Азізов і П. Канінський [48, с. 756].

П. Шепіцен в якості чинників конкурентоспроможності використав показники забезпеченості підприємства ресурсами [49, с. 72]. Що стосується європейської практики, то серед індикаторів конкурентоспроможності виділяють собівартість продукції, питомі витрати у розрахунку на одиницю ресурсу й згадану продуктивність ресурсів (зокрема, продуктивність праці та землі). Одним із факторів вибору показників конкурентоспроможності вітчизняні економісти вважають їх доступність з даних офіційних форм статистичної, податкової або інших звітностей.

Керуючись цим, колектив науковців на чолі із О. Янковим до чинників конкурентоспроможності відносять показники ефективності діяльності (рівень рентабельності діяльності та продажу, чистий прибуток, витрати на 1 грн реалізованої продукції), ефективності використання ресурсів (фондовіддача) та фінансового стану (коефіцієнти оборотності, загальної ліквідності, автономії, заборгованості). Їх можна обчислити за даними фінансової звітності [37, с. 66-67]. Із доцільністю застосування показників фінансового стану підприємства погоджуються С. Кваша, М. Малік, О. Нужна, І. Яців [39, с. 114-115; 39, с. 67-69; 50, с. 9].

Узагальнюючи наведене, фактори конкурентоспроможності підприємства, які враховують у процесі її оцінки, можна об'єднати у шість груп: 1) показники забезпеченості ресурсами; 2) показники питомих витрат; 3) показники продуктивності ресурсів (ресурсовіддачі); 4) показники ефективності використання ресурсів; 5) показники-індикатори конкурентних переваг продукції та товару; 6) показники фінансового стану (у т. ч. рентабельності).

ВИСНОВКИ

1. У межах методології дослідження процесів формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств необхідно конкурентоспроможності та закономірності її формування) і структурний (до його складу входять такі компоненти як теоретичні основи формування конкурентоспроможності та методика її пізнання). Методологічним базисом дослідження конкурентних позицій сільськогосподарських підприємств повинні бути положення системного аналізу, які, окрім кількісного оцінювання конкурентоспроможності, передбачають вивчення процесу її забезпечення у нерозривному зв'язку із зовнішнім середовищем. Системне дослідження конкурентоспроможності має включати етапи виявлення особливостей діяльності сільськогосподарських підприємств, оцінювання конкурентоспроможності та повноти використання конкурентного потенціалу, аналіз ризиків, ідентифікацію механізмів забезпечення ринкової саморегуляції та оцінку їх дієвості.

2. Оскільки інституціональні чинники відіграють визначальну роль у регулюванні конкурентних відносин сільськогосподарських підприємств, невід'ємною складовою процесу дослідження їх конкурентоспроможності визначено оцінку виконання функцій інституціонального середовища, до яких включено функції захисту прав власності та конкуренції, регулювання контрактних відносин, інформаційного та кредитного забезпечення, законодавчого регулювання, державної підтримки і державних закупівель, підтримки підприємництва, забезпечення інноваційного розвитку тощо. Оцінювання ефективності функціонування інституціонального середовища конкуренції сільськогосподарських підприємств слід проводити на базі методів нечіткої логіки, що призначені для розв'язання важко формалізованих задач.

3. В основу оцінювання повноти використання конкурентного потенціалу покладено метод аналізу середовища функціонування (DEA-аналізу). Цей метод ґрунтується на принципах бенчмаркінгу і передбачає порівняльний аналіз здатності підприємств забезпечувати максимальні результати діяльності

у розрахунку на одиницю використаних ресурсів. На основі обробки результатів застосування такого методичного підходу з-поміж лідерів на ринку доцільно визначати підприємства, використання досвіду та стратегії яких дасть можливість забезпечити вищу ефективність товаровиробникам, що недостатньо повно реалізують конкурентний потенціал.

4. Методичною базою обґрунтування механізмів забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств мають бути результати кількісного оцінювання її рівня, яке передбачає числове представлення фактичного відставання або випередження підприємства відносно конкурентів. Результати кількісного вимірювання рівня конкурентоспроможності повинні надавати відповіді щодо переліку найбільш конкурентоспроможних учасників ринку, джерел їх переваг та чинників, які мають визначальний вплив на конкурентні позиції підприємств. Встановлено, що іншою є ціль моделювання конкурентоспроможності, яку часто ототожнюють із процедурою оцінки. Зокрема, якщо оцінювання конкурентоспроможності проводиться для визначення конкурентних позицій підприємства, то моделювання – для обґрунтування рішень щодо вибору стратегічних напрямів управління конкурентоспроможністю.

5. У процесі обґрунтування методів кількісної оцінки рівня конкурентоспроможності необхідно враховувати, чи є у підприємства доступ до інформації про конкурентів. У випадку, якщо суб'єкт агробізнесу має у розпорядженні необхідні дані, рекомендується використовувати багатовимірні методи, зокрема методи головних компонент і таксономічного аналізу. У разі ж обмеженого доступу сільськогосподарського підприємства до інформації про суперників доцільно застосовувати методіку інтегрального оцінювання на базі нормування результативних показників їх господарської діяльності. Незалежно від обраного способу оцінювання, результатом має стати визначення інтегрального показника конкурентоспроможності, що відобразатиме, наскільки підприємство випереджає конкурентів або як сильно поступається їм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бритвенко, А. С., Рунчева, Н. В. Чинники формування конкурентоспроможності аграрного виробництва на корпоративних засадах. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 3 (35). С.17-21.
2. Портер М. Стратегія конкуренції / пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. Київ, 1998. 390 с.
3. Буднік, О. М. Становленні і розвиток підприємництва в аграрному секторі регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.07.02 / Держ. агрокол. ун-т. Житомир, 2006. 19 с.
4. Eicher, C. Institutions and the African Farmer. Issue in Agriculture 14. Washington : CGIAR, 1999. 60 p. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/51332088.pdf>.
5. Ігнатенко, М. М. Формування та управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: монографія. Херсон : Айлант, 2015. 470 с.
6. Лисситса, А., Бабичева, Т. Анализ оболочки данных (DEA) – современная методика определения эффективности производства. Халле : Институт аграрного развития в странах Центральной и Восточной Европы, 2003. 32 с.
7. Charnes, A., Cooper, W., Rhodes, E. Measuring of Efficiency of Decision Making Units. *European Journal of Operational Research*. 1978. Vol. 2, No. 6. P. 429-444.
8. Dhungana, B. R., Nuthall, P. L., Nartea, G. V. Measuring the Economic Inefficiency of Nepalese rice Farms Using Data Envelopment Analysis. *The Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*. 2004. No. 48 (2). P. 347-369.
9. Farrell, M. J. The Measurement of Productive Efficiency. *Journal of the Royal Statistical Society. Series A*. 1957. No. 120 (3). P. 253-281.

10. Zhu, J. Quantitative Models for Performance Evaluation and Benchmarking: Data Envelopment Analysis with SpreadSheets. Springer : Worcester Polytechnic Institute, 2008. 334 p.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
12. Конкуренстоспроможність підприємства: планування та діагностика: Монографія О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник, О. П. Романко; за заг. ред. д.е.н., проф. Кузьміна О. Є. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2011. 180 с.
13. Mykola Ihnatenko, Natalia Novak. Development of regional programs for the development of agrarian enterprises with organic production on the basis of the European and international experience *Baltic Journal of Economic Studies*. Volume 4. Number 4. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2018, p. 126-134.
14. Николіук, О. М. Особливості застосування методів математичного моделювання та оцінювання конкурентоспроможності підприємства. *Економічний вісник НГУ*. 2012. № 3. С.17-21.
15. Савчук, С. И. Влияние мирового экономического кризиса на уровень конкурентоспособности предприятий. Модельный анализ. *Вісник Хмельницького нац. ун-ту*. 2009. № 4, т. 1. С. 129-133.
16. Orral, M., Ossama, K. Modeling Firm Competitiveness for Strategy Formulation. Monreal : CIRRELT, 2009. 37 p. URL: <https://www.cirrelt.ca/DocumentsTravail/CIRRELT-2009-52.pdf>.
17. Конкуренстоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення / за заг. ред. О. Г. Янкового. Одеса : Атлант, 2013. 470 с.
18. Рибницький, Д. О., Городня, Т. А. Сучасні підходи до оцінювання конкурентоспроможності підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20. С. 227-230.
19. Конкуренстоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення / за ред. І. В. Крючкової. Київ : Основа, 2007. 488 с.
20. Zinovchuk, V. The Matrix Methods and Models in Marketing Analysis and Planning. *Вісник ЖНАЕУ*. 2016. № 1 (54), т. 2. С. 20–29.

21. Портер, М. Е. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов : пер. с англ. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2005. 454 с.
22. Горшкова, Т. Ю. Методи розрахунку конкурентоспроможності підприємства. *Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Економіка*. 2012. № 6 (1). С. 101-106.
23. Якименко, Р. А., Погребняк, А. Ю. Оцінка конкурентоспроможності промислових підприємств. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2013. Вип. 7. URL : <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2013-23.pdf> (дата звернення: 22.01.2019).
24. Петешова, Т. А. Методичні підходи до оцінки рівня конкурентних переваг і конкурентоспроможності підприємства. *Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. / ДНУ*. 2010. Вип. 261, т. IV. С. 908-918.
25. Маркіна, І. А., Іванюта, В. Ф., Іванюта, П. В. Методологічне забезпечення оцінки конкурентоспроможності підприємств в умовах вступу України в СОТ і ЄС: монографія. Полтава: ПУСКУ, 2009. 168 с.
26. Літвінова, В. О. Графічні методи дослідження у аналізі рівня конкурентоспроможності продукції. *БізнесІнформ*. 2012. № 4. С. 53-56.
27. Ансофф И. Стратегическое управление : пер. с англ. Москва : Экономика, 1989. 519 с.
28. Бабина, О. Є. Потенціал як системна економічна категорія. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 36. С. 23-26.
29. Основи аграрного підприємництва / П. Т. Саблук та ін.; за ред. М. Й. Маліка. Київ : Ін-т аграр. економіки, 2002. 582 с.
30. Пасхавер, Б. Цінова конкурентність аграрного сектора. *Економіка України*. 2007. № 1. С. 78–87.
31. Аранчій, В. І., Зоря, С. П., Лантух, А. О. Теоретичні аспекти формування конкурентних стратегій аграрних підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава: ПДАА. 2012. Т. 3, № 2 С. 3-7.
32. Желєзняк, А. М. Підвищення конкурентоспроможності

молокопереробних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Львів. держ. аграр. ун-т. Львів, 2007. 20 с.

33. Ігнатенко, М. М., Рунчева, Н. В. Процеси ресурсозабезпечення спеціалізації та концентрації виробництва в корпоративних агроформуваннях. *Економіка та держава*: наук. жур. № 1. 2017. С. 10-14.

34. Ковнерова, Ю. В. Формування організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Луган. нац. аграр. ун-т. Луганськ, 2012. 20 с.

35. Кічук, Н. В. Економічні складові забезпечення конкурентоспроможності підприємств молочної галузі південного регіону України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Одес. держ. екон. ун-т. Одеса, 2010. 21 с.

36. Збарський, В. К., Місевич, М. А. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств. Київ : ННЦІАЕ, 2009. 310 с.

37. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення / за заг. ред. О. Г. Янкового. Одеса : Атлант, 2013. 470 с.

38. Малік, М. Й., Нужна, О. А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. 270 с.

39. Яців, І. Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств. Львів : Український бестселер, 2013. 427 с.

40. Ульянченко, О. В., Євчук, Л. А., Гуторова, І. В. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств та стратегічні аспекти її формування : монографія. Харків : Апостроф, 2011. 340 с.

41. Збарський, В. К., Місевич, М. А. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств. Київ : ННЦІАЕ, 2009. 310 с.

42. Яровий, І. І. Методичні засади оцінки конкурентоспроможності на

галузевому рівні. *Матер. II Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. «Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та фінансування»*. Херсон, 2013. С. 119-121.

43. Заруцький, І. Д. Оцінка впливу інституційного середовища на конкурентоздатність аграрного підприємства : монографія. Луганськ : Ноулідж, 2013. 210 с.

44. Борисова, В. А. Підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК. *Економіка АПК*. 2000. № 5. С. 75-78.

45. Есполов, А. Т. Вопросы теории и практики обеспечения конкурентоспособности объектов в аграрном секторе экономики. *Весті Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Сер. аграрных навук*. 2004. № 1. С. 19-25.

46. Гуторова, І. В. Теоретико-методичні засади аналізу та оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Екон. науки*. 2011. Вип. 112.

47. Основи аграрного підприємництва / П. Т. Саблук та ін.; за ред. М. Й. Маліка. Київ : Ін-т аграр. економіки, 2002. 582 с.

48. Азізов, С. П., Канінський, П. К. Організація аграрного виробництва і бізнесу : підручник. Київ : Фенікс, 2006. 790 с.

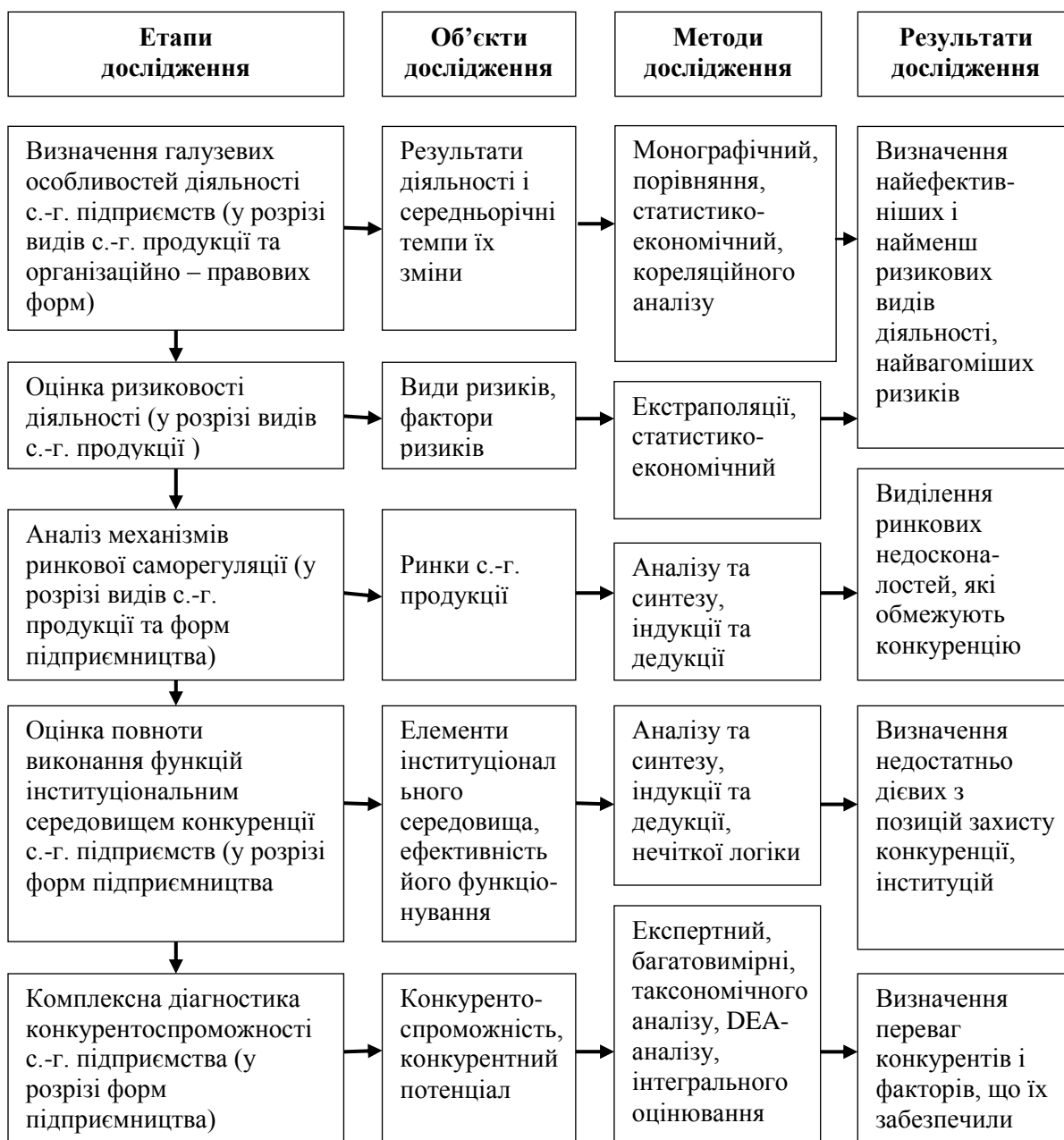
49. Шепіцен, А. О. Оцінка конкурентоспроможності аграрного підприємства. *Фінанси України*. 2003. № 8. С. 66–73.

50. Кваша, С. М. СОТ та пріоритети аграрної економічної науки. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 8-12.

51. Макаренко, П. М. Субвенції як напрямок державної підтримки сільськогосподарського виробництва (рос.). *Зб. наук. пр.. ЛНАУ*. Т 2. Серія: Економічні науки. Луганськ. 2009. С. 93-96.

52. Мармуль, Л. О., Бойко, В. О. Методика визначення конкурентоспроможності аграрних підприємств із застосуванням показників багатомірної статистики. *Black Sea*. Tbilisi, Georgia, 2014. S. 82-87.

ДОДАТКИ

Методичний підхід до дослідження конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств

Джерело: власні дослідження.

**Характеристика неформалізованих методів оцінки
конкурентоспроможності підприємства**

Метод	Особливості	Переваги	Недоліки
Матричні методи (матриці BCG, GE/McKinsey, Shell/DPM, Hofer/Schende 1, ADL/LC, Хінтерхубера)	Надають якісну характеристику конкурентним позиціям підприємства. Результати оцінювання використовуються у стратегічному плануванні.	1. Наочність та простота інтерпретації результатів. 2. Результати є підставою для вибору стратегічно ефективних галузей та видів продукції, напрямів розподілу інвестиційних ресурсів.	1. Високий ступінь суб'єктивізму. 2. Врахування лише ринкових факторів. 3. Врахування невеликої кількості факторів (зазвичай двох). 4. Складність вимірювання частки та масштабів ринку, темпів їх росту для суб'єктів малого і середнього бізнесу. 5. Оцінюють конкурентоспроможність напрямів господарської діяльності, а не підприємства у цілому. 6. Не надають узагальненої кількісної оцінки рівня конкурентоспроможності.
Графічні методи	Рівень конкурентоспроможності визначається як площа багатокутника на радіальній діаграмі. На осях діаграми розміщуються фактори конкурентоспроможності.	1. Наочність результатів.	1. Не враховують вагомість факторів. 2. Залежність від послідовності розміщення факторів на осях. 3. Зазвичай передбачають оцінку конкурентоспроможності окремих видів продукції.
Евристичні методи	Використовуються для кількісного вимірювання факторів, які не піддаються жорсткій формалізації.	1. Надають можливість кількісно оцінити слабко формалізовані показники.	1. Високий ступінь суб'єктивізму. 2. Недостатня точність отриманих оцінок. 3. Труднощі з відбором експертів.

Джерело: власні дослідження.

**Порівняльна характеристика розрахункових методів оцінювання
конкурентоспроможності підприємства**

Метод	Особливості	Переваги	Недоліки
Індексні методи оцінювання	Нормування показників факторів конкурентоспроможності та їх представлення у вигляді нормованих частинних коефіцієнтів конкурентоспроможності.	1. Передбачають порівняння факторів конкурентоспроможності. 2. Враховують фактори, які вимірюються якісними методами.	1. Складність збору даних. 2. Часто має місце використання несистематизованої сукупності факторів, що призводить до надмірної деталізації одних груп чинників та неврахування інших.
Методи інтегрального оцінювання	Зведення частинних показників (нормованих коефіцієнтів, індексів) в інтегральний показник шляхом їх усереднення, сумування, множення.	1. Надають узагальнену кількісну оцінку рівня конкурентоспроможності.	1. Зазвичай не враховують переваги конкурентів. 2. Необґрунтованість застосування суми для обчислення інтегрального коефіцієнта.
Комплексні методи оцінювання	Обчислення (на основі індексного методу та методів інтегрального оцінювання) інтегрального показника, який враховує поточну конкурентоспроможність.	1. Передбачають порівняння факторів конкурентоспроможності. 2. Враховують фактори, які вимірюються якісними методами. 3. Надають узагальнену кількісну оцінку рівня конкурентоспроможності.	1. Необґрунтованість застосування суми для обчислення інтегрального коефіцієнта. 2. Часто використовуються експертні методи, що зумовлює високий ступінь суб'єктивізму
Методи теорії ефективної конкуренції.	Обчислення інтегрального коефіцієнта конкурентоспроможності на базі експертного оцінювання факторів конкурентоспроможності		

Джерело: власні дослідження.